

Grb družine Zois

KAVNI SERVIS DRUŽINE ZOIS

ŽELEZO ZNANJE MOČ TRADICIJA UGLED

Poznavanje železa se je razširilo iz prostora današnje osrednje Turčije, kjer je v 13. stol. pred Kr. propadlo mogočno hetitsko kraljestvo. Železo je v zadnjem tisočletju starega veka postalo ena najpomembnejših gospodarskih surovin. Razmah železarstva v naših krajih od 8. stol. pred Kr. so omogočila bogata nahajališča železove rude, kar se odraža v gosti poseljenosti v času železne dobe in vrhuncih situlske umetnosti tega časa.

Pridobivanje železa je sodilo med najzahtevnejše tehnologije starega sveta in je bila strogo varovana skrivnost, ki se je prenašala iz roda v rod. Železo je prinašalo bogastvo in moč ter omogočalo družbeni ugled. Taljenje železove rude je največkrat potekalo v bližini rudnih nahajališč v jaškastih pečeh z vkopanim kuriščem. Zaradi kvalitetne železove rude - bobovca in obsežnih bukovih gozdov, za pridobivanje potrebnega oglja, je bil Bohinj poseljen že v 6. st. pred Kr. Iz tega časa so znane naselbine **Ajdovski gradec**, **Gradišče nad Lepencami** in **Dunaj pri Jereki**. Na vseh treh so bile odkrite ostaline, ki dokazujejo živahno železarsko dejavnost.

Večina prazgodovinskih naselbin na Gorenjskem se je nadaljevala v rimsko dobo. Nastanek postojank ob poteh v Posočje, kot sta **Mali Gradec** in **Sv. Janez v Ribčevem Lazu**, kaže kako velikega pomena je bilo železo za rimski imperij. Zapisi iz tega časa govorijo o posebni vrsti noriškega železa - *ferrum noricum*, ki ga zaradi izjemne prožnosti in trdote imenujejo tudi jeklo. Izdelovali so ga na področjih današnje Gorenjske in Koroške.

Gospodarstvo Bohinja, ki je več stoletij temeljilo na železarstvu in živinoreji, je bilo tesno povezano z visokogorjem. Območja nad gozdno mejo na planotah Pokljuke, Jelovice in Spodnjih bo-

hinjskih gora so bila idealna za poletno pašo, kar dokazujejo najnovejša arheološka odkritja na planinah **Ovčarija**, **Krstenica**, **Zadnji Vogel**, **Pečana** in **Klek**. Rudarjenje in železarstvo v visokogorju se je ohranilo še do novejših dob, tradicija planšarstva pa vse do danes.

Železova ruda, širni bukovi gozdovi in železarske večine domačinov so bile temelj gospodarskega razvoja na Kranjskem tudi v dobi fužinarstva. Eden najpomembnejših lastnikov bohinj-skih in jeseniških fužin je bila **družina Zois**. **Pra-staro železarsko znanje domačinov so dopolnili z mnogimi tehnološkimi izboljšavami.**

Zoisi so bili trgovci in železarji italijanskega porekla in so od srede osemnajstega stoletja živeli v Ljubljani. Oče **Michelangelo** si je najprej ustvaril monopol nad izvažanjem železa in bil tisti čas najmočnejši fužinar na Kranjskem. Dosegel je viteški stan in mu kasneje dodal baronski naslov. Še pred smrtjo (1774) je obsežno posest zapustil sinu **Žigu**, ki je bil zaradi neugodnih gospodarskih razmer prisiljen v reorganizacijo fužin in **izgradnjo plavža v Bohinjski Bistrici.**

Kot je bilo značilno za tedanji čas, so si člani družine močno prizadevali za družbeni ugled z izobraženostjo, lastnimi raziskavami in podpiranjem manj premožnih ustvarjalcev. Okoli družine so se zbirali tedanji najvidnejši razumniki. Oče je bil priznan gospodarstvenik, naklonjen socialnemu napredku, brata **Žiga** in **Karel** pa sta bila razgledana naravoslovca z bogatimi zbirkami. Zoisi so bili tudi lastniki gradu **Brdo pri Kranju**, kjer je **Karel osnoval prvi botanični vrt na Slovenskem.**

Žiga Zois se je v slovensko zgodovino še posebej zapisal kot **mecen** in prijatelj prosvetlenskega kroga slovenskih izobražencev in piscev, med njimi tudi **Valentina Vodnika.**

Servis za kavo in čaj iz zapuščine družine Zoisa je dragocen izdelek cesarsko-kraljevske manufakture porcelana na Dunaju. Njihovi izdelki so sloveli po vrhunski kvaliteti in oblikovni dovršenosti in so sodili k opreми jedilnic najboga-tejšega sloja. Porcelanski servisi so se v ple-miških družinah poja-vili z novo modo pitja kave in čokolade v 18. stol. in so simbolizira-li premoženje in druž-beni ugled cele rodbi-ne. Od nekdanjega ce-lotnega servisa za ka-vo in čaj družine Zois so se ohranili le kavna ročka, čajnika in sko-delici ter krožniček. Ob-likovne značilnosti po-sodja pripadajo bider-majerskemu slogu iz prve tretjine 19. stol. Po-sodice krasijo ročno iz-risani monogrami ose-bnih imen članov dru-žine z baronsko kroni-co nad njimi.

Servis je bil v lasti dru-žine Karla Zoisa (1778-1836), Žigovega in Kar-lovega nečaka ter sina njunega brata Jožefa, ki je živel na Dunaju. Karel je po smrti baro-na Žige prevzel dru-žinsko premoženje in se poročil z grofico Serafino Aichelburg. Imela sta zelo številno družino z enajstimi otroki. Njim pripadajo izpisana imena na porcelanskem po-sodju Karel, Katarina, Anton in Matilde. Po Kar-lovi smrti je Serafina reorganizirala družinsko gospodarstvo. Odprla je valjarno za jeklo in pre-usmerila žebeljarsko dejavnost fužin. Družinsko imetje je po njej podedoval sin Anton, kateremu so med drugim pripadle tudi posest Brdo pri Kranju in številne fužine.

Porcelanski servis, ki ga je Gorenjski muzej pri-dobil za svoje stalne zbirke, je dragocena priča družbenega ugleda in živahnega delovanja družine Zois, ki je imelo nemajhen vpliv na ra-zvoj gospodarstva in velik pomen za slovensko kulturo.

Zbirka mineralov Žige Zoisa (1747-1819) velja za eno najstarejših in najlepših. Postala je te-

melj prvega muzeja na Slovenskem, leta 1821 ustanovljenega Deželnega muzeja v Ljubljani. Zbirko hrani danes Prirodoslovni muzej Slove-nije in obsega približno 5000 primerkov minera-lov in kamnin. V zbirki najdemo tudi prvič do-

ločen primerek zoisi-ta s Svinje planine na Koroškem, ki ga je Žigi Zoisu prinesel Simon Prešeren. Žiga ga je pre-poznal kot nov, še ne-poznani mineral, ki so ga leta 1805 po odkrite-lju poimenovali zoisit. Karel Zois (1756-1799) je med prvimi razisko-val alpsko rastlinstvo na Kranjskem. Prepo-znal je mnoge nove vr-ste in jih pošiljal botan-ikom v Celovec in na Dunaj, med njimi zvon-čico in vijolico, kratko-dlakavo popkoreso, ne-žni in črnoškrlatni ka-mnokreč ter gorenjsko lepnicu. Ohranili so se tudi njegova terenska beležnica in sezname slovenskih rastlinskih imen, ki sta jih zbirala skupaj z bratom Žigom. Prirodoslovni muzej Slovenije hrani drago-cen herbarij Karla Zoisa z 2100 polami s pri-merki rastlin.

Kvani in čajni servis družine Zois

Zoisova zvončica (*Campanula zoysii*) je kraljica skalnih razpok. Raste v Julijskih in Kamniških Alpah ter v Karavankah. Zoisova vijolica (*Viola zoysii*), poznana pod vzdevkom najlepši otrok naših gora, je rumenocvetna mačeha. Zacveti v maju in juniju na visokogorskih tratih in gruču osrednjih Karavank, od Dovške Babe, Golice, Belščice do Stola, Zelenice in Košutice.

Vitrina meseca Gorenjskega muzeja,

št. 6, julij 2005

Besedilo in izbor predmetov: M. Ogrin, I. Lačen Benedičič, M. Kos, T. Menegalija, B. Činč Juhant, N. Robežnik, V. Perko

Prevod A. Furlan

Vodja projekta: V. Perko

Fotografije: fototeka Gorenjskega muzeja, TNP Bled,

Prirodoslovni muzej Slovenije in T. Lauko

Oblikovanje: P. Rakovec

Tisk: Jagraf, Trboje

Izdal: Gorenjski muzej, Kranj, zanj B. Ravnik Toman, ravnateljica

Tel.: 04 201 39 50

E-mail: info@gorenjski-muzej.